

X. PIUS PÁPA AZ EGYHÁZI ÉNEK ÉS ZENE ÜGYÉBEN

Motu proprio: TRA LE SOLICITUDINI

Nemcsak az Apostoli Szentszéknek - amelyet a Gondviselés kikutathatatlan végzése folytán, jóllehet méltatlanul, elfoglalunk -, hanem minden egyes főpásztornak apostoli gondjai között mindenestre legelső a törekvés fönntartani és előmozdítani az Úr háza ékességét, ahol a vallás fonséges titkait ünnepeljük, és ahol a keresztény nép összegyülekezik részesülni a szentségek kegyelmeiben, szentmisét hallgatni, a legméltóságosabb Oltáriszentségben Jézust imádni, és a nyilvános és ünnepélyes liturgikus ténykedések révén részesülni az egyház közös imádságában. Semmit sem lehet tehát megtérni a templomban, ami zavarja, vagy csak csökkenti is a hívek áhítatát, semmit, ami helyénvaló kifogásokra és botrányra adhatna alkalmat, különösen pedig semmi olyant, ami egyenes ellentétben van a szent cselekmények méltóságával, a hely szentségével, szóval, ami nem méltó az imádság házához, az Úr fonségéhez. Nem akarunk kitérni részletesen a visszaélésekre, melyek e tekintetben előfordulhatnak, figyelmünket egy olyan visszaélésre fordítjuk, amely a legelterjedtebbek, a legmeggyökerezettebbek, a legnehezebben kiírthatók egyike, amely - fájdalom - nem egyszer ott is előfordul, ahol minden más dicséretre méltóan rendes és csinos, ahol a szertartások szépek és előírás szerint mennek, ahol a papság nagy számmal van képviselve, s ahol a szertartást végzők méltóságot és áhítatot tanúsítanak. Ilyen a visszaélés a zene és egyházi ének terén. Valóban, részint e művészeti ág természete miatt, mely önmagában folytonosan változó, részben az ízlésnek és szokásoknak az idők folytán támadt változásai miatt, részben a gyászos befolyás miatt, melyet a színházi és profán irány gyakorol az egyházi szent irányra, részben a zene közvetlen eredménye, az élvezet miatt, amelyet nem mindig könnyű a törvényes határok közé szorítani, részben végre a számos előítélet miatt, amelyek e tárgy körül még tekintélyes és jámbor személyeknél is könnyen keletkeznek és makacsul fönnmarnak - mindez okok miatt észlelhető és tényleg megvan a folytonos törekvés kitérni abból a helyes irányból, melyet a cél határozott meg, a melynek kedvéért az ének és zene az istentisztelet szolgálatába fogadtatott, s amelyet az egyházi törvények, az általános [egyetemes] és részleges konciliumpok [zsínatok] előírásai, a római szent kongregációknak és elődeinknek, a római pápáknak sokszor megújított rendeletei igen világosan meghatároztak.

Szíves örömmel s a legnagyobb meglelégedéssel elismerjük, hogy e tekintetben az utolsó évtizedek folyamán az örök városban, Rómában s hazánk sok templomában igen nagy haladás történt, de főképpen néhány nemzetnél, ahol tehetséges s az istentisztelet iránt buzgólkodó emberek a Szentszék jóváhagyásával s a püspökök vezetése alatt virágzó társulatokká alakultak, s majdnem minden templomban és kápolnában osztatlan tiszteletet vívtak ki az egyházi zenének. Ezen vívmány azonban még távolról sem lett közbirtoka mindenkinek, és ha saját tapasztalatunkra hivatkozunk, valamint ha tekintetbe vesszük a sok panaszt, amely hozzánk érkezett minden oldalról ezen rövid idő alatt, amióta az Úr kegyelme csekély személyünket a római pápaság legfőbb trónjára emelte, minden további halogatás nélkül legelső kötelességünknek tartottuk, hogy fölemeljük szavunkat s megrójuk és kárhoztassuk mindazt, ami az istentiszteletben s az egyházi ténykedésben az említett iránytól eltér. Minthogy a mi legforróbb óhajunk, hogy az igaz keresztény szellem mindenképpen fölvirágoztassék, s minden hívőben megőriztessék, mindeneelőtt a templom szentségére és méltóságára kell ügyet vetnünk, ahol a hívők éppen azért gyűlnek össze, hogy ezt a szellemet a legelső és

elkerülhetetlenül szükséges forrásból merítsék, amely nem más, mint a szent titokban s az egyház nyilvános és ünnepélyes imáiban való tényleges részvétel. És hiába várjuk, hogy az Ég bőséges áldása reánk szálljon, amikor a Magasságbelinek hozott áldozatunk ahelyett, hogy balzsamillatként szállana föl hozzá, inkább kezébe adja azt az ostort, amellyel az isteni Üdvözítő egykoron kiűzte a templomból annak méltatlan megszenteltlenítőit.

Éppen azért, hogy mostantól fogva senki se mentegetőzhessék azzal, hogy nem ismerte kötelességét, és hogy véget vessünk minden kételynek, amely néhány szabály értelmezésében fölmerült, jónak tartottuk, hogy röviden rámutassunk azon alapelvekre, amelyek az istentiszteletnél alkalmazott egyházi zenét szabályozzák, és hogy egyszersmind összefoglaljuk egy általános táblázatban az egyház főbb szabályrendeleteit, amelyek az e tekintetben előforduló visszaélések ellen irányulnak. És éppen e célból saját elhatározásunkból s a kérdés teljes ismeretéből közzé tesszük jelen "instrukció"-nkat, amelynek mi apostoli hatalmunk teljéből, mint az egyházi zene jogi kódexének a törvényerejét adjuk, s annak lelkiismeretes megtartását jelen kéziratunk útján mindenkinek kötelességévé tesszük.

X. Pius pápa utasítása az egyházi zene ügyében

I. Általános elvek

1. Az egyházi zene, mint az ünnepélyes egyházi szertartás (liturgia) kiegészítő része osztozik annak általános céljában, mely nem egyéb, mint az Isten dicsősége és a hívek megszentelése és épülése. Az egyházi zene rendeltetése közreműködni az egyházi szertartások díszének és fényének emelésére, és mivel az ő főhivatása megfelelő dallamba öltöztetni a liturgiai szöveget, mely a hívek elméje elé kerül, ennél fogva sajátos külön célja nagyobb hatásosságot adni a szövegnek, hogy így a hívek könnyebben serkenjenek áhítatra, és jobban elkészüljenek befogadására a malaszt ama gyümölcseinek, melyek a legszentebb szertartásoknak sajátjai.

2. Az egyházi zenének ennek következtében a lehető legtökéletesebb fokban kell fölruházva lenni ama tulajdonságokkal, melyek a liturgiának sajátjai, milyenek név szerint a szentség és a formák kifogástalansága, amiből harmadik tulajdonsága következik, az egyházi zene egyetemessége. Az egyházi zenének szentnek kell lennie, vagyis ki kell zárni magából minden profánt, nemcsak magában, hanem előadásának módjában is.

Valódi művészetnek kell lennie, mert nélkülül lehetetlen, hogy a hallgatóban azt a hatást hozza létre, melyet az egyház a hangok művészetének a liturgiában való alkalmazása által elérni akar. De egyúttal egyetemesnek is kell az egyházi zenének lenni abban az értelemben, hogy bár minden nemzetnek utat enged a maga külön zenei módjának érvényesítésére, ezt azonban csak úgy lehessen tenni, hogy az egyházi zene általános jellege uralkodó maradjon úgy, hogy midőn más nemzetbeli egyházi zenét hallgat, sehol se érezhessen kellemetlen benyomást.

II. Az egyházi zene fajtái

3. A főnti tulajdonságok legfőbb fokon a gregorián-énekben találhatók, mely ennél fogva a római

egyház tulajdonképpeni zenéje. Ez az egyedülvaló zene, melyet ez az egyház a régi atyáktól örökölt, melyet liturgikus kódexeiben századok óta féltékenyen őrzött, melyet közvetlenül mint a magáét ad elő híveinek, melyet a liturgia némely részében mint kizárólagosan megengedettet ír elő s melyet újabb tanulmányok szerencsés sikerrel állítottak vissza épségébe és tisztaságába. Ez okoknál fogva a gregorián éneket mindenkor úgy tekintették, mint az egyházi zene legmagasabb mintáját, úgy hogy bátran föl lehet állítani, mint általános törvényt a következő tételt: az egyház szemében egy-egy zenemű annál szentebb és liturgikusabb, mennél bensőbben érintkezik ihletében, menetében és ízlésében a gregorián-énekekkel; ellenben, annál méltatlanabb a templomhoz, minél kevésbé felel meg ennek a főmintának.

A régi, hagyományos gregorián-éneket tehát széles körben kell visszaállítani az istentisztelet terén, mert mindenki meg lehet győződve arról, hogy az egyházi szertartás semmit sem veszít ünnepélyességéből, ha semmi más zene nincs kíséretében, csak ez - egyedül.

Különösen pedig a nép használatába kell visszaállítani a gregorián-éneket, hogy a hívek újra cselekvő részt vegyenek az egyházi ténykedésben úgy, mint hajdan történt.

4. Az említett tulajdonságok létesülhetnek igen magas fokon a klasszikus polifóniában is, különösen a római iskolában, mely a XVI. században a tökély tetőpontját Giovanni Pierluigi da Palestrina működésében érte el s mely később is kitűnő jóságú liturgikus és zenei alkotásokat termelt. A klasszikus polifónia elég jól illeszkedik minden egyházi zene legfőbb mintájához, mely a gregorián ének, és ennél a tulajdonságánál fogva megérdemli, hogy a gregorián énekekkel kapcsolatban az egyház legünnepélyesebb szertartásaiban is része legyen, úgy, mint ez a pápai énekkarban is megvalósulást nyer. Ezt az éneket is tehát sűrűn kell használni az egyházi szertartásokban, különösen a bazilikákban, a székesegyházakban, a papnevelő- és más egyházi intézetek templomaiban, hol a szükséges eszközök nem szoktak hiányozni.

5. Az egyház mindenkor elismerte és elősegítette a művészetek haladását, bebocsájtva az istentisztelet szolgálatába mindazt, amit az emberi szellem a századok folyamán jót és szépet föltalált, természetesen, mindig a liturgiai törvények sérelme nélkül. Következésképp a legmodernebb zene is be van bocsájtva a templomba, hogyha oly jó, komoly és méltóságteljes alkotásokat nyújt, hogy a liturgiai szertartások sérelmet semmiben sem szenvednek. Mindazonáltal, minthogy a modern zene főleg világi célokra szabva indult meg, annál nagyobb gonddal kell ügyelni arra, hogy a modern ízlésű zenei alkotások, melyek bebocsátást nyernek az egyházba, minden világiasság nélkül valók legyenek, ne emlékeztessenek a színházakban alkalmazott motívumokra és még külső formáikban se tartalmazzanak semmit, ami az egyházi szertartásokhoz méltatlan.

6. A modern zene különféle fajai közül az istentisztelet szertartásainak kíséretére legalkalmatlanabb az a színházi stílus, mely a múlt (19.) század folyamán volt divatban, különösen Olaszországban. Ez a zene egész természetével a legnagyobb ellenkezésben van a gregorián énekekkel és a klasszikus polifóniával, és így minden jó egyházi zene legfőbb törvényeivel. Különben is, benső szerkezete, ritmusa s ún. konvencionálisnak ennek a zenének nem alkalmazkodik, vagy csak igen rosszul, az igazi liturgiai zene kívánalmaihoz.

III. Liturgiai szöveg

7. A római egyház nyelve a latin nyelv. Ennélfogva ünnepélyes szertartások közben tilos bármit is énekelni a nép nyelvén; annál kevésbé szabad így elénekelni a mise és az officium változó és közös részleteit. Minthogy minden liturgiai szertartásban meg vannak határozva az előadható szövegek és azoknak sorrendje, ennélfogva nem szabad a sorrendet megfordítani, sem a szöveget fölcserélni, sem egészen, sem részben elhagyni, hacsak a liturgiai szabályok meg nem engedik azt, hogy orgonával helyettesítsünk néhány kis verset, míg azokat a kar egyszerűen elolvassa. Csak az van megengedve a római egyház szokása szerint, hogy a Benedictus után az Oltáriszentségről következhessek egy motetta az énekes misében. Az is meg van engedve, hogy a mise előírt offertóriumára után, ha még van idő, énekelni lehessen az egyház által approbált szavak fölött egy-egy rövid motettát.

9. A liturgiai szöveget úgy kell érteni, ahogy az a könyvekben van, a szavak megváltoztatása, új elhelyezése, ok nélküli ismétlése és szótagok széttördelése nélkül, és mindig úgy, hogy a hallgató hívek megérthessék.

IV. Az egyházi zenedarabok külső alakja

10. A misének és más szertartásnak zenészetileg is meg kell tartaniok azt a fogalmazást és azt a formát, melyet az egyházi hagyomány megállapított, és amely a gregorián énekben nagyon jól jut kifejezésre. Másképpen kell tehát kidolgozni egy introitust, egy graduálét, egy antifónát, egy zsoltárt, egy himnuszt, egy Glóriát stb.

11. Részletesen a következő szabályokat kell szem előtt tartani:

a) Ügyelni kell, hogy a Kyrie, Gloria, Credo stb. a misében megtartsa a szövegüknek megfelelő egységes kidolgozást. Nem szabad tehát belőlük elkülönített darabokat csinálni, úgy hogy ezen részek mindegyike önálló zenei alkotás egységével bírjon, úgy hogy a többi részekről elszakítani, vagy más darabbal helyettesíteni lehessen.

b) A vesperások szertartásában rendszerint a Caeremoniale Episcoporum szabályait kell követni, mely a zsoltószólam számára a gregorián éneket írja elő, és megengedi a Gloria Patri versiculusai és himnusz számára a figurális zenét.

Nagyobb ünnepség alkalmával mindazonáltal szabad lesz a kar gregorián énekét ún. falsibordonikkal vagy más hasonló, de megfelelően kidolgozott darabokkal helyettesíteni. Azt is meg lehet néha engedni, hogy minden zsoltár zeneileg egész gyanánt földolgozva kerüljön előadásra, azonban az ily darabokban is meg kell tartani a zsoltószólam sajátos alakját, vagyis, hogy az énekesek zsoltószólamként látszassanak egymás közt, akár új motívumok, akár a gregorián-énekből vett régiek alapján. Az ún. koncert-zsoltárokat tehát mindig ki kell küszöbölni.

c) Az egyházi himnuszokban mindig meg kell tartani a himnusz hagyományos formáját. Ennélfogva nem szabad például egy Tantum ergo-t úgy alkotni meg, hogy az első versszak (maga a szoros értelemben vett Tantum ergo) románc, cavatina, adagio, a Genitori pedig allegro legyen.

d) A Vesperások antifónái az ő saját gregorián dallamukban adandók elő. Ha mindazáltal némely esetben zenével éneklük, sohasem szabad őket sem koncertszerű dallamban, sem a motetta vagy kantáta bőségével előadni.

V. Énekesek

12. A celebránst és a segédkezőket illető melódiákon kívül, melyeknek mindig gregorián éneknek kell orgona-kíséret nélkül lenni, a liturgiai ének további része a leviták karához tartozik és azért az egyházi énekesek, még hogyha világiak is, tulajdonképpen az egyházi kart helyettesítik. Ennek következtében a zenének, melyet előadnak, legalább is nagyobb részében, meg kell tartani a karének jellegét.

Ezzel az egyes (szóló) hang nincs egészen kizárva. De ennek nem szabad uralkodni a szertartás fölött úgy, hogy a liturgiai szöveg nagy része így kerüljön előadásra; az egyes éneknek inkább csak a dallamrész egyszerűségének jellegével kell bírnia, és szorosan simulnia kell a darab többi részeivel együtt a kari alakhoz.

13. Ugyanebből az elvből következik az is, hogy az énekesek a templomban igazi liturgiai tisztséggel bírnak, minélfogva a nők, minthogy erre a tisztségre képtelenek, nem bocsáthatók be tagul az ének- vagyis a zenekarba. Hogyha tehát éles szoprán és alt hangra van szükség, ezekre az egyház igen régi szokása szerint fiúkat kell alkalmazni.

14. Végül a templomi énekkarban csak oly férfiakat szabad alkalmazni, kiknek vallásos és feddhetetlen élete ismeretes, kik az egyházi szertartás alatt tanúsított illő és ájtatos magukviselte által magukat méltónak bizonyítják a szent tisztségre, melyet végeznek. Illő eljárás lesz tehát az, ha az énekesek, míg a templomban énekelnek, egyházi ruhát és karinget viselnek s egyúttal, hogyha a közönség nézésének kitett helyen énekelnek, rács által legyenek fedve.

VI. Orgona és hangszerek

15. Habár az egyházi ének tisztán vokális zene, mindazonáltal meg van engedve, hogy az éneket orgona kísérje. Némely különös esetekben, kellő határok közt a megfelelő tekintetek figyelembevételével más hangszerek is használhatók, de soha az egyházmegyei hatóság külön engedélme nélkül, a Caeremoniale Episcoporum előírása szerint.

16. Minthogy az éneknek mindig uralkodni kell, azért az orgona vagy a többi hangszerek egyszerűen csak támogatni hivatják az éneket; elnyomniok azt nem szabad soha.

17. Nem szabad az énekek előtt hosszú előjátékokat végezni, sem megszakítani nem szabad az éneket ún. betétdarabokkal.

18. Az orgonajátékot, midőn az éneket kíséri, az előjátékokban, a közbeeső játékokban és a hasonlókban, nemcsak eme hangszer természetének megfelelően kell végezni, hanem annak az egyházi zene mindama tulajdonságaival kell fölruházva lennie, melyek föntebb elő vannak sorolva.

19. Templomban a zongora használata tilos, valamint a többi zajos vagy hiú hangszerek, melynek például a dobok, réztányérok, csengők és a többi.

20. Az ún. zene-bandáknak tilos játszani a templomban; és csak némely különös esetben, mely az egyházi hatóság beleegyezése alá esik, a hangszereknek bizonyos korlátolt, a térfogattal arányban levő választékát a fúvóhangszereknek bebocsátani, hogyha maga a darab és annak zenekíséréte komoly, illő stílusban van tartva és mindenben hasonló az orgonajáték szerepéhez.

21. A templomon kívül végzett körmeneteknél az egyházmegyei hatóság beleegyezésével meg van engedve a banda-zene, csak világi darabokat ne játsszék soha. Kíváncsú ily esetben, hogy a hangszeres zene csupán latin vagy élőnyelven végzett szent ének kíséréte legyen, midőn az éneket a hivatásos énekesek vagy a körmeneten jelenlévő jámbor társulatok végzik.

VII. Az egyházi zene terjedelme

22. Nem szabad ének- vagy hangszerjáték kedvéért várakoztatni a papot az oltárnál tovább, mint a liturgiai szertartás természete megengedi. Az egyházi rendszabályok szerint a Sanctus-szal készen kell lenni az Úrfölmutatás előtt, azonban a misézőnek is tekintettel kell lenni e tekintetben az énekesekre. A Glóriának és Credónak a gregorián hagyomány szerint aránylag rövidnek kell lenni.

23. Általában mint igen súlyos visszaélés kárhuztatandó az, hogy templomi szertartásokban a liturgia másodrendű s a zenével szemben mintegy szolgai szerepet játsszon, minthogy a zene tulajdonképpen csak része a liturgiának és annak alávetett szolgálója.

VIII. Fő eszközök

24. Annak, ami itt meg van állapítva, szabatos végrehajtására a püspökök, ha még nem tették volna, egyházmegyéjükben külön bizottságot alakítsanak az egyházi zenében igazán jártos egyénekből, kiknek belátásuk szerint feladatuk legyen ügyelni a templomokban előadott zenék fölött. Ne csupán arra legyenek tekintettel, hogy a zenék magukban véve jók legyenek, hanem arra is, vajon megfelelnek-e az énekesek erejének és hogy jól legyenek előadva.

25. A papnevelő és más egyházi intézetekben, a trienti zsinat rendeletei értelmében mindenki szorgalmasan és szeretettel művelje a fönt dicsért hagyományos gregorián-éneket és az előjárók e tekintetben ifjú alattvalóik iránt a buzdításban és elismerésben legyenek nagylelkűek. Hasonló módon, ahol ez lehetséges, a kispapok között elő kell mozdítani egy-egy Schola Cantorum keletkezését, a szent polifon ének és általában a jó liturgiai zene érdekében.

26. A rendes liturgiai, erkölcsstudományi és kánonjogi előadások alatt ne mulasszák el az illetékes tanárok részletesebben érinteni azokat a pontokat, melyek az egyházi zene elveire és törvényeire vonatkoznak, és igyekezzenek ezt a tanítást kiegészíteni az egyházi művészetről szóló tanítással, hogy így a kispapok ezekre az ismeretekre vonatkozólag ne tudatlanságban hagyják el a szemináriumot, mert azok az egyházi, a papi műveltség teljességéhez tartoznak.

27. Igyekezni kell legalább a főbb templomokban visszaállítani a régi ének-karokat (Schola Cantorum), mint ahogy ez sok helyen már megtörtént. Ügybuzgó papságnak az ilyen Scholát nem nehéz megalkotni még a kisebb és falusi templomokban is, sőt ezek mintegy vonzó eszközzel szolgálnak neki a fiúk és felnőttek maga köré való gyűjtésére, saját javára és a nép épülésére.

28. Igyekezni kell fenntartani egyházi zeneiskolákat mindenütt, ahol ilyen már van, és mindent elkövetni alapításukra ott, ahol nincsenek. Igen fontos dolog, hogy az egyház maga gondoskodjék a maga tanítóinak, kántorainak és orgonálóinak kiképeztetéséről, az egyházi művészet igaz elvei szerint.

IX. Befejezés

29. Végül, ajánlatik a karmestereknek, énekeseknek, az egyházi férfiaknak, a papnevelő és más egyházi intézetek előjáróinak, a szerzetesrendek házainak, a plébánosoknak és más templomi előjáróknak, a társas- és székeskáptalanok kanonokjainak és mindenekfölött az egyházmegyék fejeinek [ordináriusok], hogy ezeket a régóta várt és mindenkitől egy értelemmel kívánt reformokat egész lelkesülésükkel fölkarolják, nehogy megvetés tárgyává legyen az egyház tekintélye, mely e reformokat ismételten előadta és most újból megsürgeti.

Kelt vatikáni apostoli palotánkban, szűz szent Cecília vértanú napján, 1903.
nov. hó 22-ikén, pápaságunk első évében.

X. Pius pápa